

İnceleme Makalesi/Review Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1748328
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2025; 7(2): 249-263
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2025; 7(2): 249-263

SABRİ TATOF'UN (TATA) *GÜN DOĞARKEN* ROMANI BAĞLAMINDA DELİORMAN TÜRKÇESİ VE BESARABYA GAGAUZCASI ARASINDAKİ LEKSİK PARALELLİKLER

Bülent HÜNERLİ*

ÖZ: Bu makale, Sabri Tatof'un *Gün Doğarken* adlı romanı ekseninde Deliorman Türkçesi ile Besarabya Gagauzcası arasındaki leksik paralellikleri incelemektedir. Roman, yalnızca Bulgaristan Türklerinin sosyal ve kültürel yaşamını değil, aynı zamanda Deliorman bölgesine özgü Türk ağzının canlı söz varlığını da yansıtmaktadır. Çalışma kapsamında eserde yer alan ve standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan bazı sözcüklerin Besarabya Gagauzcası karşılıklarıyla benzeştiği; bu benzerliğin fonetik, morfolojik ve semantik düzeylerde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. “Alaf”, “bildir”, “gölmek”, “püsür”, “yağlık” gibi sözcükler, yalnızca anlam olarak değil, yapısal düzeyde de örtüşmekte; bu durum iki topluluğun ortak etnolingüistik geçmişine işaret etmektedir. Makalede Valentin Moşkov, Tadeusz Kowalski ve S. S. Bobçev gibi araştırmacıların Deliorman Türkleri ve Gagauzlar arasında kurduğu tarihsel, kültürel ve dilsel bağlar da ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. *Gün Doğarken*, bu bağlamda halk diliyle yazılmış diyalog ağırlıklı yapıyla ağız araştırmaları açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Sonuçta, Deliorman Türkçesi ile Besarabya Gagauzcası arasında tespit edilen leksik paralellikler, iki topluluk arasındaki ortak kökenin ve tarihsel temasın dil aracılığıyla günümüzde de sürdüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Besarabya Gagauzcası, Deliorman, Sabri Tatof (Tata), Leksikoloji.

* Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ÇTLE Bölümü, e-posta: hbulent80@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5668-3942

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 Hünerli

Cite As/Atıf: Hünerli, B. (2025). Sabri Tatof'un (Tata) Gün Doğarken Romanı Bağlamında Deliorman Türkçesi ve Besarabya Gagauzcası Arasındaki Leksik Paralellikler. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 249-263.

Geliş Tarihi (Received): 23.07.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 02.09.2025

**A STUDY OF LEXICAL PARALLELS BETWEEN DELIORMAN
TURKISH AND BESSARABIAN GAGAUZ WITHIN THE FRAMEWORK
OF SABRI TATOF'S (TATA) NOVEL *GÜN DOĞARKEN***

ABSTRACT: This article examines the lexical parallels between the Deliorman dialect of Turkish and Bessarabian Gagauz, based on Sabri Tatof's novel *Gün Doğarken*. The novel not only reflects the social and cultural life of the Turkish community in Bulgaria but also serves as a linguistic document preserving the living vocabulary of the Razgrad dialect spoken in the Deliorman region. The study highlights the phonetic, morphological, and semantic similarities between several words used in the novel and their counterparts in Gagauz, particularly those absent from standard Turkish. Words such as *alaf* (fodder), *bıldır* (last year), *gölmek* (shirt), *püsür* (lazy), and *yağlık* (handkerchief) reflect a shared linguistic heritage. The article also draws on the work of scholars like Valentin Moşkov, Tadeusz Kowalski, and S. S. Bobçev, who have historically explored the ethnolinguistic ties between the Muslim Deliorman Turks (also known as Gacals) and the Orthodox Christian Gagauz. Through its focus on colloquial speech and regional expressions, *Gün Doğarken* becomes an essential source for dialectological studies. The linguistic parallels demonstrated in the article provide concrete evidence of the historical, cultural, and ethnic connections between the two communities. Ultimately, the research shows that despite religious divergence, a common linguistic and ethnic origin continues to be reflected in the shared vocabulary and speech patterns of these Balkan Turkic populations.

Keywords: Bessarabian Gagauz, Deliorman, Sabri Tatof (Tata), Lexicology.

Giriş

Balkanlardaki Türk topluluklarının etnik ve dilsel tarihi, yalnızca Osmanlı dönemi göçleriyle değil, çok daha eski tarihsel katmanlarla açıklanabilecek bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, özellikle Gagauzlar ile Deliorman Türkleri (Gacallar) arasındaki etnolingüistik ilişkilerde açıkça görülmektedir. Gagauzların Ortodoks Hristiyan, Deliorman Türklerinin ise Müslüman kimliğe sahip olmalarına karşın; iki topluluk arasında gerek ağız özellikleri gerekse söz varlığı düzeyinde dikkat çekici paralellikler mevcuttur. Tadeusz Kowalski, Valentin Moşkov ve Prof. S. S. Bobçev gibi araştırmacılar, bu paralelliklerin yalnızca yüzeysel değil, kökensel düzeyde olduğunu vurgulamış; söz konusu toplulukların Oğuz-Peçenek menşinden gelen tarihsel göç zincirinin farklı kolları olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, dilsel karşılaştırmalar aracılığıyla yürütülen araştırmalar, Balkanlardaki Türk dilli halkların etnogenezeine ilişkin daha derinlikli ve karşılaştırmalı bir perspektif sunmaktadır.

Deliorman Türkleri (Gacal) ve Gagauz Benzerliklerinin Tarihsel Arka Planı

Bu konuya ilk dikkat çekenlerden birisi Konstantin Jireçek'tir. Konstantin Jireçek'in *Das Fürstenthum Bulgarien* "Bulgaristan Prenslığı" (1891, s. 134-135, 142) adlı kapsamlı eserinde Gagauzlar ve Deliorman Türkleri doğrudan birbirine bağlanmasa da her iki topluluğun etnik, dilsel ve coğrafi açıdan kesişen yönleri dikkat çekmektedir. O; Gagauzları, "Türkisch sprechende Christen" (Türkçe konuşan Hristiyanlar) olarak tanımlar. Buna karşılık, Deliorman bölgesinde (bugünkü Razgrad, Şumnu, Silistre ve civarı) yaşayan Türkler, kitaptaki diğer bölümlerde Müslüman kimlikleri, yerleşik veya yarı-göçebe hayat tarzları ve Osmanlı yönetimiyle olan bağları çerçevesinde tanımlanır. Kitapta Gagauzlar ve Deliorman Türkleri arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasa da iki grubun tarihsel olarak aynı coğrafyada (Dobruca, Silistre, Deliorman) yaşadığı, bazen benzer Türk lehçeleri konuştukları ima edilmektedir.

Prof. S. S. Bobçev'in (1988, s. 697-716) "Deliorman Türklerinin Kökeni" başlıklı makalesi, Proto-Bulgarların kökenine ilişkin Türk-Tatar veya Turan kuramının gelişimini ve Deliorman bölgesindeki Türk topluluklarının etnik ve kültürel özelliklerini incelemektedir. Bobçev, Deliorman Türklerinin Asparuh'un Proto-Bulgarlarıyla ya da Avarlar, Kumanlar, Tatarlar gibi diğer Türk kökenli topluluklarla ilişkisini sorgular ve bu toplulukların kökenine dair kesin bir yanıt henüz bulunmadığını ifade eder. Skorpil kardeşler ve G. Zanetov gibi araştırmacıların, Deliorman'daki Müslüman (Gacallar) ve Hristiyan (Gagauzlar) toplulukların Proto-Bulgarların devamı olabileceği yönündeki hipotezleri değerlendirilir. Özellikle Skorpil kardeşler, Deliorman Türklerinin Asparuh'un Bulgarlarıyla bağlantılı olabileceğini öne sürerken, Zanetov Gagauzları Proto-Bulgarların torunları olarak görür. Ancak Bobçev, bu varsayımların tarihsel ve etnografik kanıtlarla yeterince desteklenmediğini savunur. Prof. Miletiç'in de bu görüşlere şüpheyle yaklaştığı ve Deliorman Türklerinin daha çok Anadolu'dan gelen Türk topluluklarıyla ilişkili olabileceği belirtilir.

Bobçev'in 1966 yılında Deliorman bölgesinde yaptığı saha araştırmaları, yerel halkın kendilerini "yerli" olarak tanımladığını ve Anadolu'nun Haymana, Konya, Ankara gibi bölgelerinden geldiklerine dair rivayetleri ortaya koyar. "Gacal" terimi, Deliorman Türkleri için kullanılan bir sıfat olup, genellikle küçümseyici bir anlam

taşır ve Dobruca Türklerine de atfedilir. “Çitak” adının da benzer şekilde aşağılayıcı bir anlam taşıdığı ifade edilmiştir. Kızılbaşlar (Aleviler) ise, Deliorman’da yaşayan ve Şii geleneklere bağlı, mistik bir topluluk olarak tanımlanır. Bu grup, Sünni Türklerden farklı olarak daha esnek dinî pratiklere sahip olup Hristiyan gelenekleriyle de bazı benzerlikler gösterir. Makale, Deliorman Türklerinin Proto-Bulgarlarla bağlantısını destekleyecek dilbilimsel, etnografik veya fiziksel antropolojik kanıtların bulunmadığını vurgular. Kızılbaşların gelenek ve yaşam tarzlarındaki bazı Slav etkileri, Proto-Bulgarlarla bir bağ kurmaktan ziyade, bölgesel kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak değerlendirilir. Moşkov’un, Deliorman Türklerinin Peçenekler, Uz Türkleri veya Kumanlar gibi Güney Rusya steplerinden gelen Türk kavimlerinin torunları olabileceği yönündeki görüşü de ele alınır, ancak bu hipotezin de kesin kanıtlarla desteklenmediği belirtilir. Bobçev, Deliorman Türklerinin kökenine dair mevcut hipotezlerin bilimsel temelden yoksun olduğunu ve bu toplulukların büyük olasılıkla Anadolu’dan gelen Türk göçmenlerden oluştuğunu savunur. Çalışma, bölgedeki Türk topluluklarının etnik ve kültürel kimliklerini anlamak için daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu vurgular.

Tadeusz Kowalski’nin 1933 yılında yayımlanan “Les Turcs et la Langue Turque de la Bulgarie du Nord-Est” başlıklı çalışması, Balkanlar’daki Türk topluluklarının etnik ve dilbilimsel kökenlerini, özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Türk nüfusunu incelemektedir. Çalışma, Balkanların karmaşık etnik yapısını ve bu bölgedeki Türk unsurlarının tarihsel göçlerle şekillendiğini ele alarak Türkoloji çalışmalarının yetersizliğine dikkat çeker. Kowalski, Deliorman, Tozluk, Gerlovo ve Karadeniz kıyısındaki step bölgelerini kapsayan Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Türk topluluklarının (Türkler, Tatarlar ve Gagauzlar) kökenlerini ve dil özelliklerini analiz eder. Kowalski, bu toplulukların kökenini yalnızca Osmanlı kolonizasyonuna bağlamanın yetersiz olduğunu savunur. Bunun yerine, daha eski Türk göç dalgalarının, özellikle kuzeyden gelen Türk kökenli toplulukların ve Osmanlı öncesi dönemde Anadolu’dan gelen grupların varlığını önerir. Bu toplulukların dil ve kültürlerindeki farklılıkları, tarihsel katmanlaşmanın bir sonucu olarak değerlendirir. Deliorman Türkleri (Gacallar), fiziksel yapıları, yavaş konuşma tarzları ve geleneksel kıyafetleriyle dikkat çekerken, Tozluk Türkleri daha hareketli ve hızlı konuşan bir grup olarak tanımlanır. Gerlovo Türkleri ise nispeten yakın dönemde Türkleşmiş Bulgarlar olarak görülür. Tatarlar, Moğol özellikleriyle ayrılırken, Gagauzlar Hristiyan inançları ve kuzey Varna’daki yoğun yerleşimleriyle

öne çıkar. Kowalski, dilbilimsel analizlerin bu toplulukların kökenlerini anlamada kritik olduğunu, ancak mevcut verilerin kesin sonuçlar çıkarmak için yetersiz olduğunu belirtir. Çalışma, bu toplulukların etnik ve dilbilimsel yapısını anlamak için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgular. Kowalski'nin çalışması, Deliorman Türkleri ve Gagauzların hem dilbilimsel hem de etnik açıdan ortak bir Türk kökenine sahip olduğunu, ancak farklı tarihsel katmanlar ve kültürel etkilerle ayrıştığını gösterir. Her iki topluluğun da kökenini anlamak için daha kapsamlı dilbilimsel ve etnografik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Kowalski, 1933, s. 1-28).

Türk Ansiklopedisi'nde (1964, s. 480-482) de Gagauzlar ve Deliorman Türkleri arasındaki ilişkinin irdelendiği görülmektedir. Kitapta (ansiklopedi maddesinde); Gagauzlar ve Deliorman Türklerinin, Balkanlardaki Türk varlığının erken evrelerine kadar izlenebilecek ortak bir etnik geçmişe sahip olduğundan bahsedilir. Her iki topluluk için de tarihçiler ve etnologlar arasında Oğuz kökenli oldukları yönünde güçlü görüş birliği bulunmaktadır. Gagauzlar, 1064 sonrası Balkanlara gelen bir Oğuz kolunun kalıntısıdır. Deliorman Türkleri ise aynı göç hattı üzerinde, 1055 civarında Bizans izniyle Dobruca-Silistre civarına yerleşmiş ve burada Oğuzlarla karışmış Peçenek unsurlarının torunlarıdır. Bu teoriye göre, Gagauzlar ve Deliorman Türkleri aynı göç zincirinin ardıllarıdır; ancak biri Ortodoks Hristiyanlığı benimseyip Gagauz kimliğiyle, diğeri ise Müslüman olup Deliorman Türkleri (özellikle Gacallar) adıyla varlıklarını sürdürmüştür. Dinî kimlik açısından Gagauzlar Ortodoks Hristiyan, Deliorman Türkleri ise Müslümandır (hem Sünni hem Kızılbaş/Bektaşî grupları mevcuttur). Ancak dinî ayırım, onların kültürel ve dilsel ortaklıklarını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Varna ve çevresi, hem Gagauz hem de Deliorman Türklerinin önemli bir şekilde kesiştiği bir bölgedir. Özellikle Kestriç, Caferli, Cevizli ve Yeniköy gibi Gagauz yerleşimleri ile yakın çevredeki Türk köyleri, kültürel etkileşim açısından önemlidir. Gagauzların büyük bölümü daha sonra Besarabya'ya (bugünkü Moldova ve Ukrayna'nın güneyi) göç etmiş olsa da Varna çevresinde kalan Gagauzlar ile bölgedeki Deliorman Türkleri arasında ortak yaşama ve karşılıklı kültürel etkileşim devam etmiştir.

Bulgar kaynaklarında özellikle Deliorman Türklerine "Gacal" denmesi dikkat çekicidir. Bu etnonim, kimi zaman etnik, kimi zaman sosyo-kültürel bir anlam taşımaktadır. Gacal Türklerinin ağır yapılı olmaları, kendilerine özgü konuşma

biçimi, kıyafet ve gündelik alışkanlıkları, onları Bulgar toplum gözünde farklı kılmıştır. Bu adlandırmanın, Gagauzlarla tarihî bir bağ taşıyıp taşımadığı açık olmamakla birlikte, bazı araştırmacılar tarafından “Gacal” adının Gagauz’la etimolojik veya halk etimolojisi bakımından örtüştüğü varsayımı ileri sürülmektedir. Bu da iki grup arasında halk belleğinde bir yakınlık algısı olduğunu gösterebilir. Neticede Gagauzlar ile Deliorman Türkleri; ortak etnik köken ve dilsel yapıya sahip, dini bakımdan ayrılmış; ancak kültürel miras bakımından iç içe geçmiş, aynı coğrafi alanlarda yaşamış ve etkileşim içinde bulunmuş, Balkanlardaki Türk varlığının farklı ama birbirini tamamlayan tezahürleri olarak görülmelidir. Özellikle dilsel veriler (ağız benzerlikleri), kıyafet gelenekleri, göç rotaları ve tarihî rivayetler bu iki topluluğun aynı etnik kökün farklı dalları oldukları tezini güçlendirmektedir.

Dilsel manada Deliorman Türkçesi ile Gagauzca arasındaki çeşitli paralelliklere daha 1903 yılında Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Yeni Pazar kasabasındaki Pamukça köyünü ziyaret eden Valentin Moşkov tarafından dikkat çekilmişti. Moşkov (1904, s. 413), Pamukça köyünde bulunan Müslüman Türklerin ağzının Komrat bölgesi Beşalma köyündeki Besarabyalı Gagauzların dili ile hemen hemen aynı olduğunu tespit etmişti. Yine Gagauzların çoğunluğu oluşturan Gacallar arasında yaşarken, tüm ağız özellikleriyle birlikte çağdaş dillerini Gacallardan aldığı eski dil özelliklerini ise koruyamadıklarını belirtmiştir (Moşkov, 1904, s. 415). Moşkov’un dikkat çektiği bir diğer husus ise, Gagauzlar ile Gacallar arasında gözlemlenen etnik ve dilsel paralelliklerdir. Her ne kadar Gagauzlar Hristiyan, Gacallar ise Müslüman olmuş olsalar da her iki grubun da Türk dili ve kültürü çerçevesinde şekillendiği, etnik menşeye itibarıyla aynı ya da benzer bir kaynaktan beslenmiş olabilecekleri fikri öne çıkarılmaktadır. Moşkov’un bu değerlendirmesi, din farklılıklarının etnik kökenleri mutlak surette ayırtmadığını, aksine bazı halkların zaman içerisinde yalnızca dinî dönüşümler yaşamakla birlikte, dilsel ve kültürel varlıklarını büyük ölçüde koruyabildiklerini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Moşkov, Gagauzları Hristiyanlaşmış eski Türk boylarının devamı olarak kabul ederken, Deliorman Gacallarını ise aynı kökene sahip fakat Müslümanlığı kabul etmiş akraba bir topluluk olarak görmektedir. Gagauzlar ve Gacallar arasındaki fark, bu anlayışta yalnızca dinî kimlik düzeyinde olup etnik ve dilsel yakınlık güçlü bir ortak zemin oluşturmaktadır (Bulgar, 2022, s. 9-10). Moşkov’un gözlemleri ve çıkarımları, Balkanlar’daki Türk dilli halkların

etnogenezine ilişkin olarak daha geniş bir tarihsel perspektif sunmakta; Gagauzlar ile Gacallar arasında salt coğrafi yakınlığın ötesine geçen, köklü bir tarihsel ve kültürel akrabalık ihtimalini gündeme getirmektedir.

Razgrad Türk Ağzı

Sabri Tatof'un eserlerinde de kullandığı Deliorman bölgesi Razgrad Türk ağzı ile ilgili bilgileri Eckmann'ın 1950'de yayımlanan "Razgrad Türk Ağzı" adlı makalesinde ayrıntılı bir biçimde bulmak mümkündür. Razgrad Türk ağzı, Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki Deliorman bölgesinde konuşulan ve Türkiye Türkçesinden çeşitli açılardan ayrılan bir ağızdır. Bu ağız, özellikle ses bilgisi ve biçimbilim açısından birçok özgünlük barındırmaktadır. Ses sistemi bakımından, ünlülerde önemli değişiklikler görülür. Diftong yapıları farklılaşmakta, bazı ünlüler başka ünlülere dönüşmekte, kimi zaman da daralmakta veya genişlemektedir. Vurgulu ya da zayıf konumdaki ünlülerde yerel varyantlar oluşmakta, bazı sesler ise düşmektedir. Ünlü türemesi de oldukça yaygındır. Bunun yanı sıra, ses uyumu kurallarında kimi zaman sapmalar gözlenmekte, kalın ve ince ünlüler bir arada kullanılabilir. Ünsüz sisteminde ise hem başta hem ortada hem de sonda çeşitli değişimler yaşanmaktadır. Bazı ünsüzler sertleşmekte, bazıları ise yumuşamaktadır. Yerel söyleyiş biçimi gereği kimi ünsüzler düşmekte, bazı durumlarda ise türeyerek kelime yapısını etkilemektedir. Ses benzeşmesi ve ses ayrışması gibi süreçler de sıkça görülmektedir. Bazı seslerin yer değiştirmesi ve uzaması da bu ağızda rastlanan olaylar arasındadır. Biçimbilim açısından bakıldığında, isim ve fiil çekimlerinde Türkiye Türkçesine göre hem biçim hem ses açısından farklılıklar vardır. İyelik ve hâl ekleri, eklerin birleşim biçimleri, çokluk ekiyle kurulan yapılar gibi konularda kendine özgü kullanımlar göze çarpar. Fiil çekiminde zaman, kip ve kişi eklerinde yerel özellikler belirgindir. Olumlu, olumsuz ve soru yapıları da bu farklılıkları yansıtır. Fiilimsilerde görülen varyantlar ve bazı eklerin yerel türevleri, bu ağız için karakteristik bir nitelik taşır. Sözdiziminde ise kelime sırasının serbestliği dikkati çeker. Özellikle mülkiyet ilişkilerinde ve zarflarla yapılan ifadelerde yer değişiklikleri gözlenmektedir. Şart yapılarının bazen haber kipinin yerine kullanılması, anlatımda stilistik bir özellik olarak ortaya çıkar. Bağlaç ve edatların da ağız içinde ses değişmelerine uğradığı ve yerel biçimlerde kullanıldığı görülür (Eckmann, 1950, s. 1-24).

Nihayetinde Razgrad Türk ağızı hem fonetik hem morfolojik bakımdan Balkan Türk ağızlarının zenginliğini ve tarihsel derinliğini yansıtan, sistemli ve kendine özgü bir ağızdır. Bu ağız hem Türkiye Türkçesiyle olan ortaklıkları hem de yerel özellikleriyle ağız araştırmaları açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır.

İnceleme

Sabri Safiyef Tatof (1925-2010) ve “Gün Doğarken” Adlı Eseri

Sabri Tatof/Tatov (Tata), 1925 yılında Bulgaristan’ın Razgrat iline bağlı Torlak (günümüzde Tsar Kaloyan) köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini köyünde, rüştiye eğitimini ise Razgrat’ta tamamlayan Tatof, gençlik yıllarında kır işlerinde çalışmış; daha sonra Sofya’da Partizdat yayınevini Türkçe kitaplar bölümünde mütercim ve editör olarak görev almıştır. Lise öğrenimini dışarıdan tamamlamış, ardından Sofya Üniversitesi Türkoloji Anabilim Dalı’ndan mezun olmuştur (Yenisoy, 1997, s. 245). “Narodna Prosveta” yayınevinde Türkçe okul kitapları biriminde çalışmış; ancak Türkçe yayın yasağı nedeniyle bir süre işsiz kalmış ve “Yeni Işık” gazetesinin kültür servisinde editörlük yapmıştır (Akgün, 2016, s. 139). 1990 yılında Türkiye’ye göç ederek İstanbul’a yerleşen yazar, burada da üretkenliğini sürdürmüş ve *Pehlivanoğulları*, *Katiller Arasında*, *Değirmen Taşı*, *Sofya’da 38 Yıl* ve *Osman Pazvantoğlu* gibi eserleri kaleme almıştır (Kayraklı, 2019, s. 17). Tatof, edebî kariyerine şiir ve makalelerle başlamış, 1961’de yayımlanan “Matem” adlı hikâyesinin ardından 1962’de yayımladığı *Gün Doğarken* adlı romanıyla Bulgaristan Türk edebiyatında roman türünün kurucuları arasında yer almıştır (Akgün, 2021, s. 258). Onun eserlerinde özellikle Deliorman Türklerinin gündelik yaşamı, gelenekleri ve dili öne çıkar; köy halkı, işçi sınıfı ve sosyalizm sonrası dönüşen Bulgaristan toplumunun bireyleri, yerel ağız özellikleriyle betimlenir (Acar, 2020, s. 267; Kayraklı, 2019, s. 22-24). Gündümlü edebiyat anlayışının etkisinde şekillenen ve sosyalist realizm izleri taşıyan romanları, aynı zamanda halkbilimi unsurları ve yerel anlatılar açısından da zengin birer kültürel belgedir (Buttanrı, 2005, s. 30-31). Sabri Tatof, çok sayıda roman, hikâye ve tiyatro “Piyesler” eserleriyle yalnızca Bulgaristan Türk edebiyatının değil, aynı zamanda Balkanlardaki Türk kültür mirasının da güçlü bir temsilcisi konumundadır. 2010 yılında vefat etmiştir.

Sabri Tatof *Gün Doğarken* (1963) adlı romanı Bulgaristan’da yaşayan Türk köylülerinin 1940’lı ve 1950’li yıllarda sosyalist dönüşüm sürecinde yaşadığı

değişimleri anlatır. Romanın merkezinde, ömrünü toprak ağası Hacı Osman'a çırak olarak geçiren Irgat Hüdaim yer alır. Hacı Osman, Hüdaim'e yıllar süren sadakati karşılığında toprak ve düve bağışlar. Bu bağış, Hüdaim'in sosyal konumunu ve özgüvenini değiştirmeye başlar. Roman aynı zamanda Hüdaim'in kızı Emine ile genç Ziya'nın aşkı etrafında gelişir. Ziya'nın askere gitmesi, ikilinin ilişkisini sımarken; Emine'nin köy yaşantısı, halk inançları ve geleneklerle şekillenir. Romanın arka planında, Bulgar Komünist Partisi'nin öncülüğünde yürütülen kolektifleştirme (kooperatifleşme) süreci vardır. Köylüler bu sürece kimi zaman dirençle, kimi zaman tereddütle yaklaşırlar. Tatof, bireylerin içsel çatışmalarını, sınıf farklılıklarını ve yeni düzene uyum çabalarını gerçekçi ve gözlemci bir dille aktarır. *Gün Doğarken*, bireysel kaderlerle toplumsal dönüşümün kesiştiği bir roman olarak, Bulgaristan Türklerinin sosyo-politik tarihine edebî bir tanıklık sunar.

Sabri Tatof'un *Gün Doğarken* adlı romanı, dil ve anlatım açısından son derece sade, doğal ve yerel ağız özelliklerini yansıtan bir yapıya sahiptir. Yazar, Bulgaristan'daki Türk köylülerinin gündelik konuşmalarını doğrudan yansıtarak romanın gerçekliğini artırmış; karakterlerin yaşadığı çevreye ve sosyal sınıfa uygun bir dil kullanmıştır. Romanın büyük kısmı diyaloglardan oluştuğu için konuşma dili ön plandadır ve bu durum esere canlılık ve doğallık kazandırır. Tatof'un dili ağır ve sanatlı bir edebî anlatımdan uzak, halkın kullandığı yalın Türkçeye dayalıdır. Köy halkının kullandığı deyimler, yerel söyleyişler ve ağız özellikleri romanın bütününe yayılmıştır. Bu özellikler hem karakterlerin gerçekçiliğini artırır hem de bölgesel bir ağız atlası sunar niteliktedir. Ayrıca romanda halk deyimleri ve atasözlerine sıkça yer verilir. "Mal canın yongasıdır", "Taşı bokluğu görme yokluğu" gibi deyimler, köylülerin zihniyetini ve değerler dünyasını yansıtmak için işlevsel bir şekilde kullanılmıştır. Yazarın bu deyimleri anlatı içine yedirmesi, esere hem folklorik hem sosyolojik bir derinlik katmaktadır. Anlatıcı, olayları üçüncü şahıs bakış açısıyla aktarır; ancak zaman zaman karakterlerin düşünce dünyasına da girerek iç monologlara yer verir. Bu teknik, okuyucunun karakterlerle empati kurmasını kolaylaştırır ve içsel çatışmaları daha yakından hissetmesini sağlar. *Gün Doğarken*, yalın Türkçesi, ağız özelliklerini yansıtan diyalogları ve halk söyleyişleriyle hem edebî hem de dilbilimsel açıdan dikkat çeken bir eserdir. Romanın dili, yazarın sosyal gerçekçilik anlayışına uygun olarak, halkın içinden gelen sesi doğrudan ve süssüz bir şekilde yansıtmayı başarmaktadır.

Bu çalışmanın temelinde de Bulgaristan Türk edebiyatının ilk roman yazarı olarak kabul edilen Sabri Tatof'un *Gün Doğarken* adlı eser merkezli incelemeyle Deliorman Türkçesi ile Gagauz Türkçesi arasındaki leksik ortaklıklar gösterilecektir. Sabri Tatof'un romanında özellikle Razgrad ağzına özgü deyimler, kelimeler karşılaştırmalı incelemeler için zengin bir alan sunmaktadır. Bu noktada dilin sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda kolektif hafızayı ve kimliği yansıtan bir yapı olduğu düşüncesinden hareketle; söz varlığı benzerlikleri üzerinden Gagauzlar ve Deliorman Türkleri arasındaki tarihsel temas, kültürel süreklilik ve sosyolingüistik ortaklık değerlendirilecektir. Böylece romanın dilsel dokusu, yalnızca edebî değil, aynı zamanda dilbilimsel ve tarihsel bağlamda da analiz edilerek Balkan Türk ağzları ile Besarabya Gagauzcası arasındaki leksik paralelliklerin somut örnekleri ortaya konulacaktır. Çalışmamızda Deliorman Türkçesinin özelliklerini yoğun olarak gördüğümüz Sabri Tatof'un *Gün Doğarken* adlı eserindeki bazı sözcüklerle (genellikle Türkiye Türkçesinde olmayan sözcükler seçilmiştir) Besarabya Gagauzcasındaki sözcüklerin ortaklıklarına bakalım. Bu ortaklıklar sadece anlamsal olmayıp büyük oranda fonetik ve morfolojik olarak da vardır:

Tablo 1

Sözcük listesi

Gün Doğarken (Tatof, 1963)	Besarabya Gagauzcası (Çebotar-Dron, 2002)	Türkiye Türkçesi (https://sozluk.gov.tr/)
alaf	alaf	yem
alma	alma	elma
angiç	angiç	kağnyaya takılan özel parça
aykırıla-	aykırıla-	geç-, kısa yoldan git-
avşam	avşam	akşam
baba hakkı	boba hakı	başlık parası
barsak	barsak	bağırsak
batlak	batlak	fıçı
benizli	benizli	renkli
bıldır	bıldır	geçen yıl
biricik	biricik	bir tane
buba	buba	baba
buva	buva	boğa

SABRİ TATOF'UN (TATA) GÜN DOĞARKEN ROMANI BAĞLAMINDA DELİORMAN
TÜRKÇESİ VE BESARABYA GAGAUZCASI ARASINDAKİ LEKSİK PARALELLİKLER

büün	büün	bugün
can evi	can evi	gönül
çalım	çalım	ustalıkla, usulünce
çekel	çekel	çapa
çelek	çelek	kırık, kesik
çerge	çergä	bez örtü
çıkım	çıkım	ekinin biçilmesiyle açılan yol
çılbr	çılbr	hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir
çiten	çiten	sepet
çiyiz	çiiz	çeyiz
çizi	çizi	sınır, karık
diyren	diiren	harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatallı tarım aygıtı
doftur	doftor	doktor
dolay	dolay	etraf
dünürcü	dünürcü	dünür
enser	enser	çivi
fukare	fukaarä	fakir
gege	gegä	çengel
gercik	gercik	süslü, güzel, zarif, şık
göcen	göcen	tavşan yavrusu
gölmek	gölmek	gömlek
gücük	gücük	kısa, kesilmiş
gücüle	gücülä	güçlülle
hayda-	hayda-	sür-
hepten	heptän	tamamıyla, büsbütün
ıştır	ıştır	bir tür ot
iişimik	iişimik	ekşimik

iisik	iisik	eksik
islâ	islää	iyi, güzel
kırımsa	kırımsa	bir yağış türü
peşkir	peşkir	havlu
kofa	kofa	kova
köv	köv	köy
mecici/meci:	meçi	imece
metet-	metet-	methet-
misir	misir	mısır
neet	neet	niyet
öösürmek	üüsür-	öksür-
ötöğün	ötöğün	önceki gün
pali	pali	yavru, köpek yavrusu
pelik	pelik	belik
panayır	panayır	çarşı
pin-	pin-	bin-
püsür	püsür	tembel
ruba	ruba	elbise
sayvant/sayvan	sayvan	ağıl
sefte	seftä	siftah
sıklet	sıklet	keder, üzüntü
sındır-	sındır-	bıktır-, sindir-
söve	sövä/süvä	at arabalarının kanatlarının dayandığı direk
suuk	suuk	soğuk
suvan	suvan/suan	soğan
sümek	sümek	taranmış yumak biçiminde yün
süven	süven	kazık
şavklan-	şafklan-	aydınlan-
takaza	takaza	azar
tiken	tiken	diken
tolu	tolu	dolu

SABRİ TATOF'UN (TATA) GÜN DOĞARKEN ROMANI BAĞLAMINDA DELİORMAN
TÜRKÇESİ VE BESARABYA GAGAUZCASI ARASINDAKİ LEKSİK PARALELLİKLER

toom	tuum	tohum
ulam ulam	ulam ulam	grupça
uz	uz	doğruluk, iyilik, düzlük
üüren-	üğren-	öğren-
yaa	yaa	yağ
yağlık	yaalık	mendil
zabın	zabun	zayıf, çelimsiz
zaare	zaarä	zahire
zer	zer	elbette

Sonuç

Sabri Tatof'un *Gün Doğarken* adlı romanı, yalnızca Bulgaristan Türklerinin sosyal ve kültürel yaşamına ışık tutan bir edebi metin olmanın ötesinde, Deliorman Türkçesinin yaşayan söz varlığını belgeleyen önemli bir dilsel kaynaktır. Bu çalışmada, eserde geçen yerel sözcüklerin Besarabya Gagauzcası ile gösterdiği leksik örtüşmeler, iki topluluk arasındaki etnolinguistik akrabalığın somut göstergeleri olarak ele alınmıştır. Tatof'un eserinde kullanılan "alaf", "bıldır", "çizi", "süven", "yağlık", "takaza", "püsür", "suvan", "gölmek" vb. gibi çok sayıda sözcüğün Besarabya Gagauzcası ile fonetik, morfolojik ve semantik düzeyde büyük ölçüde örtüşmesi dikkat çekicidir.

Söz konusu kelimeler, yalnızca birebir anlam benzerlikleriyle değil, aynı zamanda yapı ve kullanımlarıyla da ortak bir dil mirasının izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda roman, Besarabya Gagauzcası ile Deliorman Türkçesi arasındaki paralelliklerin sadece tarihsel temellere dayalı olmadığını; hâlâ canlı, halk arasında kullanılan sözcükler aracılığıyla sürdürüldüğünü göstermektedir. Özellikle halk diliyle kaleme alınan ve diyalog ağırlıklı yapıya sahip *Gün Doğarken*, yerel ağız özelliklerinin korunmasına katkı sağlamakta ve ağız araştırmaları için zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Aslında bu çalışma Moşkov'un Pamukça köyüne yapmış olduğu ziyarette ortaya çıkan Beşalma köyü ve Pamukça köyü dilsel ortaklığının başka bir sağlamasından ibarettir. Yani bu çalışma ile -yaklaşık yüz yıl sonra- yazılı bir metin üzerinden bazı leksikal paralellikler gösterilmiştir.

Sonuç olarak, Tatof'un romanı, Balkanlardaki Türk dilli toplulukların ortak söz varlığını belgeleyen nadir örneklerden biridir. Deliorman Türkçesi ile Besarabya Gagauzcası arasındaki bu tür leksik benzerlikler, iki topluluğun tarihsel bağlarının ve ortak etnik kökenlerinin dil üzerinden izlenebilirliğini mümkün kılmaktadır.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Acar, B. B. (2020). Sabri Tata'nın Kurtbayır'ın sırrı romanının halk bilimi unsurları açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 266-287.
- Akgün, A. (2016). *Bulgaristan Türkleri çocuk edebiyatı: dönemler, temsilciler, türler*. Bengü Yayınları.
- Akgün, A. (2021). Bulgaristan'daki Türklerin romanı (1912-2021). *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 3(2), 245-276.
- Bobçev, S. S. (1988). Deliorman Türklerinin kökeni (M. Türker Acaroğlu, çev.). *Bellekten*, 52(203), 697-716.
- Bulgar, S. (2022). *Po sledam ekspeditsii V. A. Moshkova k gagauzam na balkany v 1903 godu*. Nauchno-issledovatel'skiy tsentr Gagauzii im. M. V. Marunovich.
- Buttanrı, M. (2005). Bulgaristan Türk edebiyatı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 27-44.
- Çebotar, Ç. ve Dron, I. (2002) *Gagauzça-Rusça-Romınca sözlük*. Pontos Yayınevi.
- Dilaçar, A. (1964). Deliorman. *Türk ansiklopedisi* içinde (C. 12, s. 480-482). Milli Eğitim Basımevi.

- Eckmann, J. (1950). Razgrad türk ağzı, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*. TTK Yayınları.
- Jireček, K. (1891). *Das Fürstenthum Bulgarien: Seine geographischen, statistischen, volkswirtschaftlichen, ethnographischen und politischen Verhältnisse* (2. Aufl.). Tempsky, Freytag.
- Kayraklı, F. (2019). *Bulgaristan Türklerinin romanları (20. yüzyılın başından 2016'ya)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Kowalski, T. (1933). *Les turcs et la langue turque de la bulgarie du nord-est, Mémoire de la Commission Orientaliste, No. 16*. Polska Akademia Umiejętności.
- Moşkov, V. A. (1904). *Turetskie plemena na balkanskom poluostrove*, *İzvestiya İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva*, 40, 399-436.
- Tatof, S. (1963). *Gün doğarken*. Narodna Prosveta.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. 20 Haziran 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir. 263
- Yenisoy, H. S. (1997). Sabri Tatov. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* içinde (C. 8, s. 245-250). Kültür Bakanlığı.